

Kompetencijos kompetencijos doktrina komercinio arbitražo teisėje

Dominykas Kiršis

Advokatų kontoros „Ellex Valiunas“ jaunesnysis teisininkas

Šiame straipsnyje atskleidžiama arbitražo teismo teisės spręsti dėl savo jurisdikcijos – kompetencijos kompetencijos doktrinos – genezė ir loginė struktūra bei jos teoriniai pamatai remiantis UNCITRAL pavyzdiniu įstatymu. Straipsnyje taip pat aptariamas kompetencijos kompetencijos doktrinos įgyvendinimas Lietuvos ir pasirinktų užsienio jurisdikcijų (Prancūzijos ir Jungtinių Amerikos Valstijų) komercinio arbitražo teisėje tiriant ir sisteminant susijusią teisės doktriną ir teismų praktiką.

ĮVADAS

Komercinio arbitražo teisėje žinoma kompetencijos kompetencijos doktrina suteikia arbitražo teismui įgaliojimus nagrinėti ir spręsti klausimus dėl paties arbitražo teismo jurisdikcijos, įskaitant ginčus dėl šių įgaliojimų egzistavimo, galiojimo, teisėtumo ir arbitražinio susitarimo apimties¹. Kompetencijos kompetencijos doktrinos istorinės šaknys, tam tikrų šaltinių teigimu, siekia net XVII a.² ir išeina iš komercinio arbitražo teisės ribų. Dar 1797 m. Ispanijos ir Amerikos pretenzijų komisijos byloje kilus prielaidai, kad ateityje gali kilti keblumų, jei dėl kiekvieno prieštaravimo dėl komisarų (arbitrų atitikmuo) kompetencijos reikės kreiptis į atitinkamų valstybių vyriausybes, kad jos duotų nurodymus, užuot tokius klausimus leidžiant spręsti patiems komisarams, 1797 m. balandžio 13 d. sprendime lordas kancleris Loughboroughas pareiškė, kad „abejonės dėl komisarų įgaliojimų spręsti savo kompetencijos klausimus yra absurdiškos <...> jie būtinai turi priimti

sprendimus bylose, priklausančiose arba nepriklausančiose jų kompetencijai“³. Kiti šaltiniai kompetencijos kompetencijos doktrinos ištakas sieja su Vokietijos Federaliniu konstituciniu teismu, kur ji vadinama *kompetenz kompetenz*, ir Prancūzijos jurisprudencija, kur ji vadinama *competence de la competence*⁴. 1950 m. Jungtinių Tautų Organizacijos memorandume, aptariančiame ir pirmiau aprašytą bylą, pažymima, kad „atrodo, kad gerai žinoma, jog teismas turi teisę spręsti dėl savo įgaliojimų (pranc. *compétence de la compétence*)“⁵. Kompetencijos kompetencijos doktrinos pripažinimas nėra reikšmingai susvyravęs iki pat šių dienų, jis pažymimas ir komercinio arbitražo praktikoje. Pavyzdžiui, sujungtose ICC komercinio arbitražo bylose Nr. 6515 ir 6516, galutiniame sprendime arbitrai pasisakė, kad: „[v]is dėlto vienas dalykas išlieka aiškus <...> tai, kad *kompetenz kompetenz* priklauso arbitražo teismui. Tai vienas iš pagrindinių tarptautinio komercinio arbitražo, ką jau kalbėti apie tarptautinį arbitražą, principų“⁶.

¹ Born, G.B. (2021). *International Commercial Arbitration*, 3rd ed. The Hague: Kluwer Law International, §7.01.

² Born, G.B. (2021). *International Commercial Arbitration*, 3rd ed. The Hague: Kluwer Law International, §7.02[D].

³ Moore, J. B. (1898). *History and Digest of the International Arbitrations to Which the United States Has Been a Party*. Washington: GPO, p. 327.

⁴ Kayodefilani.com. The Doctrines of Competence-Competence and Separability in International Arbitration [interaktyvus] (modifikuota 2021-01-12). Prieiga per internetą: <https://www.kayodefilani.com/the-doctrines-of-competence-competence-and-separability-in-international-arbitration/> [žiūrėta 2024 m. sausio 7 d.].

⁵ United Nations (1957). *Yearbook of the International Law Commission 1950*. Volume II. New York: United Nations.

⁶ International Court of Arbitration of the International Chamber of Commerce (2018). *ICCA Yearbook Commercial Arbitration 2018 – Volume XLIII*. Kluwer Law International.

Doktrina beveik visuotinai pripažįstama tarptautinio arbitražo konvencijose, nacionaliniuose arbitražo teisės aktuose, teismų sprendimuose, institucijų arbitražo taisyklėse ir tarptautiniuose arbitražo sprendimuose⁷. Šis institutas turi esminę reikšmę apsaugant arbitražo proceso legitimumą ir sklandumą. Priešingu atveju bloga valia veikianti ginčo šalis galėtų pražūtingai trukdyti arbitražo procesui apsimestinai ginčydamas arbitražinio susitarimo egzistavimą ar jo apimtį valstybės teismuose. Nepaisant to, apibendrinant galima teigti, kad kompetencijos kompetencijos doktrina vienu metu pasižymi dviem iš pažiūros kontrastingomis savybėmis. Pirma, doktrina yra pripažinta kone visose pasaulio valstybėse. Antra, tuo pat metu suformuluota beveik tiek pat skirtingų kompetencijos kompetencijos doktrinos turinio apibrėžimų ir interpretacijų⁸. Todėl kompetencijos kompetencijos doktrinos versijas, priimtas tiek doktrinoje, tiek pirmaujančiose jurisdikcijose, tiek Lietuvoje, būtina tirti ir lyginti tarpusavyje.

Šiame straipsnyje atskleidžiama arbitražo teismo teisės spręsti dėl savo jurisdikcijos genezė ir loginė struktūra bei jos teoriniai pamatai remiantis UNCITRAL pavyzdiniu įstatymu. Straipsnyje taip pat aptariamas kompetencijos kompetencijos doktrinos įgyvendinimas Lietuvos ir pasirinktų užsienio jurisdikcijų (Prancūzijos, Jungtinių Amerikos Valstijų) komercinio arbitražo teisėje.

I. KOMPETENCIJOS KOMPETENCIJOS DOKTRINOS GENEZĖ IR AKTUALUMAS

Pagal įgyvendinamą funkciją kompetencijos kompetencijos doktrinos kontekste matyti viena doktrininė takoskyra – tai pozityviosios ir negatyviosios kompetencijos kompetencijos doktrinos sąvokos⁹. Pirmuoju atveju pozityvioji

kompetencijos kompetencijos doktrina reiškia, kad vienai iš komercinio arbitražo proceso šalių ginčijant arbitražinio susitarimo egzistavimą ar galiojimą, arbitrams nebus užkirsta kelio tęsti arbitražinį nagrinėjimą, priimti sprendimą dėl savo jurisdikcijos ir, jei jų sprendimu arbitrai išlaiko jurisdikciją, toliau priimti sprendimą dėl ginčo esmės, nepaisant jokių teisminių veiksmų, kuriais siekiama panaikinti arbitrų sprendimą dėl jurisdikcijos¹⁰. Iš pirmojo – pozityviojo – kompetencijos kompetencijos principo, nustačius arbitrams teisę nustatyti savo jurisdikciją, atsiranda padarinys: nacionaliniai teismai neturėtų lygiagrečiai ir vienodai nuodugnai spręsti to paties klausimo bent jau arbitražo proceso pradžioje. Taigi, iki arbitražo teismo pasisakymo apie savo jurisdikciją nacionaliniai teismai turėtų apsiriboti *prima facie* nustatymu, ar susitarimas nėra „niekinis, neveikiantis ar negali būti vykdomas“¹¹. Būtent šis valstybės teismų galios ribojimas arbitražo naudai apibrėžtinai kaip atitinkamas „negatyvusis“ kompetencijos kompetencijos doktrinos poveikis.

„Stabilus“ arbitražinio susitarimo atveju, kai neginčijamas nei jo egzistavimas, nei galiojimas, tiek teigiamas, tiek neigiamas kompetencijos kompetencijos doktrinos poveikis nekelia abejonių¹². Vis dėlto ir šis skirstymas turi savo problematiką, kuri *mutatis mutandis* apjuosia ir visus kompetencijos kompetencijos doktrinos loginius pamatus. Kaip jau minėta, žiūrint į kompetencijos kompetencijos doktriną iš viršaus gali kilti loginė problema – išvada, kad arbitražinis susitarimas yra niekinis, negali tarsi išplaukti iš paties niekinio arbitražo tribunolo – „niekas negali atsirasti iš nieko“. Dalis tarptautinio komercinio arbitražo srities teisės mokslininkų implicitiškai vis dėlto sieja kompetencijos kompetencijos doktrinos teisinį pagrindą su pačiu šalių (ginčijamu) ar-

⁷ Born, G.B. (2021). *International Commercial Arbitration*, 3rd ed. The Hague: Kluwer Law International, §7.02.

⁸ Born, G.B. (2021). *International Commercial Arbitration*, 3rd ed. The Hague: Kluwer Law International, §7.01.

⁹ Born, G.B. (2021). *International Commercial Arbitration*, 3rd ed. The Hague: Kluwer Law International, §7.02[E].

¹⁰ Gaillard, E. ir Banifatemi, Y. (2008). Negative Effect of Competence-Competence: The Rule of Priority in Favour of the Arbitrators. In: Gaillard, E. and Di Pietro, D. (eds.) (2008). *Enforcement of arbitration agreements and international arbitral awards: the New York convention in practice*. London: Cameron May, 257-273.

¹¹ Ten pat.

¹² Born, G.B. (2021). *International Commercial Arbitration*, 3rd ed. The Hague: Kluwer Law International, §7.02[E].

bitražiniu susitarimu, savo nuomonę grįsdami arbitražinio susitarimo atskirumo principu. Pagal arbitražinio susitarimo atskirumo principą, arbitražinė išlyga laikoma atskiru ir nepriklausomu susitarimu nuo sutarties, kurioje ji yra. Todėl jos galiojimas nepriklauso nuo visos sutarties galiojimo. Išlikdama galioti ir po pagrindinės sutarties nutraukimo, arbitražinė išlyga taip pat patvirtina šalių valią, kad bet kokie jų tarpusavio ginčai (net ir dėl sutarties, kurioje ji yra, galiojimo ar nutraukimo) turėtų būti perduodami nagrinėti arbitražui. Tokiu būdu ji suteikia teisinį pagrindą suformuoti arbitražo teismą net nutrūkus ginčo teisiniams santykiams¹³.

Arbitražinio susitarimo atskirumo principas leidžia išspręsti problemą, kylančią, kai ginčijamas pagrindinės sutarties, kurioje nustatyta arbitražinė išlyga, galiojimas. Vis dėlto reikia sutikti ir su vienu iš autoritetingiausių arbitražo teisės mokslininkų Gary Borno nuomone, jog atskirumo principas niekaip neišveda šalių iš teisinio pagrindo aklovietės, kai ginčijama ne „materialioji“ sutartis, o pats arbitražinis susitarimas: nors arbitražinė išlyga laikytina atskira nuo pagrindinės sutarties, pati arbitražinė išlyga taip pat gali būti ginčijama, todėl negali būti savarankišku teisiniu pagrindu arbitražo teismui suteikti įgaliojimus priimti sprendimus dėl savo jurisdikcijos¹⁴. Kompetencijos kompetencijos doktrina negali būti arbitražinio susitarimo padarinys, nes šio susitarimo egzistavimo ar galiojimo ginčijimo metu kompetencijos kompetencijos doktrinai nelieka jokie sutartinio pagrindo. Viena ginčo šalis gali teigti, kad toks sutartinis pagrindas egzistuoja, tačiau lygiai taip pat kita šalis gali neigti bet kokį tokį pagrindą,

ir kol nėra teismo sprendimo, tenkinančio ar atmetančio šį reikalavimą, nėra arbitražinio „susitarimo“, kuriuo būtų galima pagrįsti arbitražo kompetenciją ir kompetenciją¹⁵.

Išlaikant loginės grandinės vientisumą siekiant kompetencijos kompetencijos doktrinos taikymo esant abejonei dėl arbitražinio susitarimo egzistavimo ir galiojimo, reikia sutikti su G. Borno nuomone, kad šiuo atveju ji kildintina ne iš paties arbitražinio susitarimo, o iš arbitražo procesą reglamentuojančių teisės šaltinių¹⁶. Tai iliustruoja visų klasifikacinių lygmenų komercinio arbitražo teisės šaltiniai. Nors Niujorko konvencijoje nėra aiškios kompetencijos kompetencijos doktrinos formuluotės, akivaizdu, kad Niujorko konvencijos II straipsnio 3 dalyje ir V straipsnio 1 dalyje pripažįstama, kad tiek arbitražo teismai, tiek nacionaliniai teismai gali nagrinėti ir spręsti ginčus dėl arbitražo jurisdikcijos. Niujorko konvencijos V straipsnio 1 dalies a ir c punktuose numatoma situacija, kurioje arbitražo teismas gali priimti sprendimą nepaisydamas šalių prieštaravimo dėl jurisdikcijos, vadinasi, – tiesiogiai ar netiesiogiai spręsti arbitražinio susitarimo buvimo ir galiojimo (V straipsnio 1 dalies a punktas) ir arbitražinio susitarimo taikymo apimties (V straipsnio 1 dalies c punktas) klausimus¹⁷. Daugumoje šiuolaikinių nacionalinių komercinio arbitražo įstatymų taip pat nustatyta arbitražo teismo teisė spręsti dėl savo jurisdikcijos. Pavyzdžiui, UNCITRAL pavyzdinio įstatymo, kurio normos aptariamose tolesnėje šio straipsnio dalyje, 16 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad: „[a]rbitražo teismas gali priimti sprendimą dėl savo jurisdikcijos, įskaitant bet kokius prieštaravimus dėl arbitražinio

¹³ Blackaby, N. *et al.* (2023). *Redfern and Hunter on International Arbitration*. 7th ed. [interaktyvus]. Kluwer Law International, Oxford University Press, 5.106. Prieiga per internetą: [https://www.kluwerarbitration.com/book-toc?title=Redfern%20and%20Hunter%20on%20International%20Arbitration%20\(Seventh%20Edition\)](https://www.kluwerarbitration.com/book-toc?title=Redfern%20and%20Hunter%20on%20International%20Arbitration%20(Seventh%20Edition)) [žiūrėta 2024 m. balandžio 7 d.].

¹⁴ Born, G.B. (2021). *International Commercial Arbitration*, 3rd ed. The Hague: Kluwer Law International, §7.02[E].

¹⁵ Born, G.B. (2021). *International Commercial Arbitration*, 3rd ed. The Hague: Kluwer Law International, §7.02[F].

¹⁶ Born, G.B. (2021). *International Commercial Arbitration*, 3rd ed. The Hague: Kluwer Law International, §7.02.

¹⁷ Born, G.B. (2021). *International Commercial Arbitration*, 3rd ed. The Hague: Kluwer Law International, §7.02[A][1].

¹⁸ Blackaby, N. *et al.* (2023). *Redfern and Hunter on International Arbitration*. 7th ed. [interaktyvus]. Kluwer Law International, Oxford University Press, 5.113. Prieiga per internetą: [https://www.kluwerarbitration.com/book-toc?title=Redfern%20and%20Hunter%20on%20International%20Arbitration%20\(Seventh%20Edition\)](https://www.kluwerarbitration.com/book-toc?title=Redfern%20and%20Hunter%20on%20International%20Arbitration%20(Seventh%20Edition)) [žiūrėta 2024 m. balandžio 7 d.].

susitarimo egzistavimo ar galiojimo. Šiuo tikslu arbitražinė išlyga, kuri yra sutarties dalis, laikoma susitarimu, nepriklausomu nuo kitų sutarties sąlygų. Arbitražo teismo sprendimas, kad sutartis yra niekinė, nereiškia *ipso jure* arbitražinės išlygos negaliojimo¹⁸. Ekvivalentė norma įtvirtinta ir Lietuvos Respublikos komercinio arbitražo įstatymo 19 straipsnio 1 dalyje.

II. MODERNIOS KOMPETENCIJOS KOMPETENCIJOS DOKTRINOS PAMATAI PAGAL UNCITRAL

Nors tarptautiniame komerciniame arbitraže „karaliauja“ šalių autonomija ir teisė susitari, šiems idealams įgyvendinti yra būtini atitinkami nacionaliniai teisės aktai, laiduojantys valstybės palaikymą ir iš to kylantį arbitražo sprendimų pripažinimą ir vykdymą¹⁹. UNCITRAL pavyzdinio įstatymo 16 straipsnyje aiškiai eksplicitiškai numatyta arbitražo teismo kompetencija: „[a]rbitražo teismas gali priimti sprendimą dėl savo jurisdikcijos, įskaitant bet kokius prieštaravimus dėl arbitražinio susitarimo egzistavimo ar galiojimo“. Nepaisydamas to, kai 1985 m. buvo priimtas Pavyzdinis įstatymas, UNCITRAL sekretoriatas išreiškė nuomonę, kad kompetencijos kompetencijos doktrina yra „ganėtinai prieštaringa“²⁰. Pavyzdinis įstatymas reikšmingai prisidėjo prie kompetencijos kompetencijos doktrinos išplitimo ir įtraukimo į daugumą nacionalinių arbitražo įstatymų²¹. Pavyzdinio įstatymo jurisdikcijoje veikiantys nacionaliniai teismai nuosekliai pripažįsta, kad 16 straipsniu patvirtinamas kompetencijos kompetencijos

doktrinos pozityvusis efektas (t. y. suteikiantis arbitražo teismui teisę priimti sprendimą dėl savo jurisdikcijos)²².

Diskutuotina, ar pagal Pavyzdinį įstatymą leidžiama kreiptis į teismą dėl jurisdikcijos ankstyvuosiuose arbitražo proceso etapuose, ar šis klausimas paliekamas svarstyti tik priėmus arbitražo sprendimą²³. Atsižvelgtina į doktrinos atstovų nuomonę, kad Pavyzdinis įstatymas yra laikytinas kompromisu tarp galimybės kreiptis į teismą dėl jurisdikcijos klausimo parengiamuosiuose arbitražo proceso etapuose ir jo atidėjimo iki arbitražo sprendimo priėmimo. Vis dėlto Pavyzdinis įstatymas neužtrenkia durų iš anksto spręsti jurisdikcinių klausimų nacionaliniuose teismuose²⁴. Anaiptol, remiantis Pavyzdiniu įstatymu visiškai įmanoma, kad nacionalinis teismas gali apsiimti spręsti jurisdikcijos klausimus anksčiau, nei tai padarys pats arbitražo teismas, ir kad tokie teismo sprendimai gali bent jau potencialiai užkirsti kelią arbitražo teismo sprendimui dėl jurisdikcijos²⁵. Nacionaliniam teismui tuo pat metu priėmus neigiamą sprendimą dėl jurisdikcijos, kai pats arbitražo teismas nusprendžia, kad jurisdikciją turi, tikėtina, jog net jei būtų priimtas galutinis arbitražo sprendimas, jį būtų atsisakyta vykdyti bent jau toje valstybėje. Atskirai pažymėtina, kad šiuo atveju taip pat gali būti išduodamas antiarbitražinis įsakymas (angl. *anti-arbitration injunction*) – draudimas arba įsakymas, išduotas šaliai (arba arbitražo teismui), užkertantis kelią inicijuoti arba tęsti arbitražo procesą²⁶.

Taigi, UNCITRAL pavyzdiniame įstatyme implicitiškai numatyta galimybė jurisdikcinius

¹⁹ Born, G.B. (2021). *International Commercial Arbitration*, 3rd ed. The Hague: Kluwer Law International, §1.04[B].

²⁰ Secretary General of the United Nations (1985). *Report of the Secretary-General on the Analytical Commentary on Draft Text of A Model Law on International Commercial Arbitration*. Cituojama Born, G.B. (2021). *International Commercial Arbitration*, 3rd ed. The Hague: Kluwer Law International, §7.02[B].

²¹ Erk-Kubat, N. (2014). *Chapter 2: Competence-Competence*, p. 36. In: Erk-Kubat, N. (2014). *Parallel Proceedings in International Arbitration: A Comparative European Perspective*. The Hague: Kluwer Law International, 25-70.

²² Born, G.B. (2021). *International Commercial Arbitration*, 3rd ed. The Hague: Kluwer Law International, §7.03[A] 1].

²³ Göktaş, L. (2017). Who Decides the Arbitrator's Jurisdiction in International Commercial Arbitration: the Competence-Competence Doctrine from a Transnational Perspective. *Uluslararası Ticaret ve Tahkim Hukuku Dergisi*, 6(1), p. 175.

²⁴ Born, G.B. (2021). *International Commercial Arbitration*, 3rd ed. The Hague: Kluwer Law International, §7.03[A].

²⁵ Born, G.B. (2021). *International Commercial Arbitration*, 3rd ed. The Hague: Kluwer Law International, §7.03[A][2][a].

²⁶ Ten pat.

ginčus spręsti teisme net ir ankstyvoje proceso stadijoje – iki pradėdant arbitražo procesą arba jam prasidėjus, tačiau arbitražo teismui nepasisakius dėl jurisdikcijos. Šiame kontekste išskirtini įvairūs požiūriai į šio teismo prieštaravimų dėl jurisdikcijos nagrinėjimo pobūdį²⁷. Ar ankstyvoje arbitražo proceso stadijoje įtrauktas nacionalinis teismas turėtų atlikti arbitražinio susitarimo egzistavimo patikrinimą iš esmės (angl. *on the merits*), ar turėtų būti atliktas tik *prima facie* galiojimo testas (atidedant visišką patikrinimą „iš esmės“ iki galutinio sprendimo priėmimo ar apskritai jo neatliekant)?²⁸

Doktrina į šį klausimą, deja, bet nepateikia vienodo atsakymo. Vieni autoriai laikosi pozicijos, kad, atsižvelgiant į Pavyzdinio įstatymo reguliavimą, net įsikišdamas į ginčą dar iki arbitražo pradžios, nacionalinis teismas turi nagrinėti arbitražinio susitarimo egzistavimo klausimą iš esmės²⁹. Tačiau priešingoje akademinio diskurso pusėje pasisakoma būtent už Pavyzdinio įstatymo normų interpretavimą, nustatantį *prima facie* išankstinės teisminės kontrolės standartą arbitražinio susitarimo egzistavimo klausimui³⁰. Straipsnyje aptariami abu požiūriai.

Pirma, yra doktrinos atstovų, teigiančių, jog iš paties Pavyzdinio įstatymo 8 straipsnio 1 dalies teksto gana aiškiai matyti, kad bent jau tam tikromis aplinkybėmis tarpinių teisminių ginčų dėl arbitražo teismo jurisdikcijos atveju tikslinga (ir, ko gero, būtina) visapusiškai išnagrinėti daugumą jurisdikcijos klausimų. Anot Gary Borno, Pavyzdinio įstatymo žodžiais,

„[teismas] nustato, kad susitarimas yra niekinis, neveikiantis arba negali būti vykdomas“ reikalaujama, kad byla būtų perduota arbitražui, nebent teismas savo veikloje „nustato“, kad atitinkamas arbitražinis susitarimas yra niekinis, neveikiantis arba negali būti vykdomas. Taigi, įprastinė cituojamos kalbos reikšmė aiškiai rodo, kad teismo misija pagal 8 straipsnio 1 dalį apima nustatymą (t. y. konstatavimą), ar susitarimas galioja, ar ne³¹. Maža to, UNCITRAL pavyzdinio įstatymo rengimo darbo grupė aiškiai atsisakė *prima facie* arbitražinio susitarimo galiojimo klausimo peržiūros, taip pat į 8 straipsnio 1 dalies tekstą įtraukti terminą „akivaizdžiai“ (angl. *manifestly*) prieš žodžius „niekinis ir negaliojantis“. Šis atsisakymas buvo grindžiamas tuo, kad teismas, prieš perduodamas šalis į arbitražą, turėtų būtent visiškai išspręsti arbitražinio susitarimo egzistavimo ir taikymo srities klausimą³². Pažymėtina, kad kai kurių mokslininkų teigimu, Pavyzdinio įstatymo teisėkūros istorija yra arba nepakankamai svari, arba net patvirtina privalomą *prima facie* teisminės peržiūros standartą visais atvejais. Toks aiškinimas grindžiamas ankstyvuosiuose Pavyzdinio įstatymo projektuose (taip pat ir tuo metu, kai *prima facie* peržiūros standartas buvo atmetas) buvusia 17 straipsnio nuostata, pagal kurią arbitražui besipriešinančiai šaliai buvo leidžiama kreiptis į teismą su reikalavimu pripažinti, kad nėra galiojančio arbitražinio susitarimo³³. Vis dėlto šia argumentacijos linija toliau nesektina.

Galiausiai peržiūros iš esmės proponentai savo poziciją grindžia ir galimybe padėti arbi-

²⁷ Born, G.B. (2021). *International Commercial Arbitration*, 3rd ed. The Hague: Kluwer Law International, §7.03[A] 2].

²⁸ Jones, D.S. (2009). Competence-Competence. *Arbitration: The International Journal of Arbitration, Mediation and Dispute Management*, 75(1), p. 61.

²⁹ Born, G.B. (2021). *International Commercial Arbitration*, 3rd ed. The Hague: Kluwer Law International, §7.03[A] 2][b][i]. Nadja Erk-Kubat, 2014. *Chapter 2: Competence-Competence*, p. 37. In: Nadja Erk-Kubat, 2014. *Parallel Proceedings in International Arbitration: A Comparative European Perspective*.

³⁰ Bachand, F. (2006). Does Article 8 of the Model Law Call for Full or Prima Facie Review of the Arbitral Tribunal's Jurisdiction? *Arbitration International*, 22(3), p. 465.

³¹ Born, G.B. (2021). *International Commercial Arbitration*, 3rd ed. The Hague: Kluwer Law International, §7.03[A] 2][b][i].

³² Göktaş, L. (2017). Who Decides the Arbitrator's Jurisdiction in International Commercial Arbitration: the Competence-Competence Doctrine from a Transnational Perspective. *Uluslararası Ticaret ve Tahkim Hukuku Dergisi*, 6(1), p. 176.

³³ Born, G.B. (2021). *International Commercial Arbitration*, 3rd ed. The Hague: Kluwer Law International, §7.03[A] 2][b][i].

tražo šalims sutaupyti laiko ir išlaidų tuo atveju, jei arbitražo teismas preliminariu sprendimu neteisingai nustatytų, kad jis turi jurisdikciją. Šiuo atveju šalys galėtų nedelsdamos užginčyti šį sprendimą teisme, taip galiausiai sėkmės atveju perkeltų ginčą į valstybės teismus³⁴.

Kita vertus, mokslininkų, kurie pasisako už tai, kad teismai apsiribotų tik *prima facie* peržiūra, teigimu, valstybės teismas, spręsdamas tą patį klausimą tuo pačiu metu ir tuo pačiu lygiu, paneigia arbitražo teismo teisę spręsti dėl savo jurisdikcijos. Šiuo atžvilgiu doktrinoje teigiama, kad teismų apsiribojimas *prima facie* peržiūra iš esmės yra kertinė kompetencijos kompetencijos doktrinos sudedamoji dalis³⁵. Iškilus Prancūzijos teisės mokslininko Emmanuelio Gaillardo propaguotas *prima facie* teisminės kontrolės metodas yra skirtas požiūriui, pagal kurį pirmenybė teikiama strateginio proceso vilkinimo prevencijai, siekiant užtikrinti tarptautinio komercinio arbitražo veiksmingumą, skatinti. Leidimas nedelsiant ir visapusiškai peržiūrėti arbitražo teismo jurisdikcijos klausimą teisme suteikia galimybę šaliai, kuri yra saistoma arbitražinio susitarimo, bet nebenori ginčo nagrinėti arbitraže (ar kuo ilgiau jo nenagrinėti apskritai), siekti teismų įsikišimo vien tam, kad vilkintų arbitražo proceso pradžią ar eigą³⁶. Keletas kitų Pavyzdinį įstatymą priėmusių valstybių teismų padarė tokią pačią išvadą, ypač bylose, susijusiose su ginčiais dėl arbitražinio susitarimo taikymo srities, ir nurodė, kad, nustatant, ar perduoti bylą nagrinėti arbitraže, tinkamas tik *prima facie* tarpinis teisminis nagrinėjimas. Šis išaiškinimas apima teismų sprendimus

Indijoje, Bermuduose, Singapūre, Kanadoje ir Honkonge³⁷.

Galusiai taip pat svarbu pažymėti, kad nei Pavyzdinio įstatymo 8 straipsnio 1 dalyje, nei jokia kita nuostata nereikalaujama, kad kiekvienu atveju privalomai būtų vykdoma visapusiška tarpinė teisminė kontrolė (t. y. arbitražinio susitarimo egzistavimo klausimas sprendžiamas „iš esmės“). Kitaip tariant, jokia 8 straipsnio 1 dalies nuostata nedraudžia teismui, jei jis nuspręstų, kad viena iš bylos šalių ėmėsi proceso vilkinimo arba kad būtų veiksminga ar teisinga leisti arbitrams priimti pirminį jurisdikcinį sprendimą, atlikti tik *prima facie* tarpinę teisminę peržiūrą. Darytina išvada, kad arbitrams suteikta procesinė diskrecija dėl jurisdikcijos klausimų pagal Pavyzdinio įstatymo 8 straipsnio 2 dalį (ir 16 straipsnio 3 dalį) turėtų būti logiškai vienodai taikoma ir nacionalinio teismo procese³⁸. Šis požiūris taip pat atitinka Pavyzdinio įstatymo rengimo istoriją, kurioje aiškiai pripažįstama proceso vilkinimo taktikos rizika, kuri tokiais aplinkybėmis galėtų pateisinti *prima facie* teisminės kontrolės modelį.

Vis dėlto arbitražo procese išnagrinėtas prieštaravimas dėl jurisdikcijos gali būti nedelsiant persvarstytas teisme – šiuo procesu siekiama greitai ir ganėtinai ryžtingai išspręsti ginčus dėl jurisdikcijos³⁹. Pagal Pavyzdinį įstatymą šalys turi teisę kreiptis į teismą dėl jurisdikcijos klausimo per 30 dienų nuo tada, kai arbitražo teismas pats priima sprendimą šiuo klausimu. Taigi, ginčijimo momentas priklauso nuo to, kada arbitražo teismas priima atitinkamą sprendimą dėl savo jurisdikcijos. Jeigu arbitražo teismo jurisdikcija užginčijama parengiamuosiuose proceso etapuo-

³⁴ Jones, D.S. (2009). Competence-Competence. *Arbitration: The International Journal of Arbitration, Mediation and Dispute Management*, 75(1), p. 61.

³⁵ Jones, D.S. (2009). Competence-Competence. *Arbitration: The International Journal of Arbitration, Mediation and Dispute Management*, 75(1), p. 62.

³⁶ Bachand, F. (2006). Does Article 8 of the Model Law Call for Full or Prima Facie Review of the Arbitral Tribunal's Jurisdiction? *Arbitration International*, 22(3), p. 466.

³⁷ Born, G.B. (2021). *International Commercial Arbitration*, 3rd ed. The Hague: Kluwer Law International, §7.03[A][2][b][iii].

³⁸ Born, G.B. (2021). *International Commercial Arbitration*, 3rd ed. The Hague: Kluwer Law International, §7.03[A][2][b][i].

³⁹ Born, G.B. (2021). *International Commercial Arbitration*, 3rd ed. The Hague: Kluwer Law International, §8.04[A].

se, jo sprendimas gali būti greitai ir neskundžiamai peržiūrėtas nestabdant ir (ar) nenutraukiant arbitražo proceso. Toks reguliavimas gali būti laikomas kompromisu tarp griežčiausių požiūrių į tai, kada arbitražo procese leidžiama teisminei kontrolė⁴⁰. Kaip minėta, pagal UNCITRAL pavyzdinio įstatymo 16 straipsnio 3 dalį arbitražo teismai gali svarstyti ir spręsti jurisdikcijos klausimus arba priimdami preliminarų sprendimą, kurį nacionalinis teismas gali nedelsdamas peržiūrėti, arba dėl savo jurisdikcijos pasisakyti priimdami galutinį sprendimą byloje, kurį vėliau gali kontroliuoti teismas, nagrinėjantis bylą dėl sprendimo panaikinimo (UNCITRAL pavyzdinio įstatymo 34 straipsnis)⁴¹.

Valstybės teismui atliekant jau arbitražo teismo priimtą sprendimą peržiūrinčio subjekto vaidmenį, atsakytinas klausimas, analogiškas buvusiam – ne taip aišku, kokio pobūdžio intervencijos teismas turėtų imtis. Ar teismas turi nagrinėti klausimą *de novo*, iš naujo svarstydamas jurisdikcijos klausimą, ar tik peržiūrėti arbitražo teismo sprendimą, taikydamas tą patį pagarbos arbitražo autonomijai standartą, kurį jis taikytų arbitražo teismo sprendimui dėl bylos esmės?⁴² Jokia Pavyzdinio įstatymo nuostata aiškiai neišsprendžiama šio klausimo ir nenustatoma, kokio pobūdžio ar standarto turi būti teisminis sprendimų dėl jurisdikcijos peržiūrėjimas. Kaip paaiškino vienas Pavyzdinį įstatymą tyręs mokslininkas, kalbėdamas apie jo rengimo procesą: „buvo sunku <...> susitarti dėl <...> teisminės kontrolės apimties“⁴³. Tačiau esamas 16 straipsnio 3 dalies tekstas, tikėtina, suponuoja teisminių prieštaravimų dėl jurisdikcijos nagrinėjimą ir

sprendimą *de novo* (numatant, kad sprendimu nepatenkinta šalis gali prašyti „6 straipsnyje nurodyto teismo *spręsti šį klausimą*“). Lygiai taip pat 34 straipsnio 2 dalies a punkto i ir ii papunkčių formuluotės, neaptardamos arbitražo nustatytų aplinkybių galios valstybės teismui, o vietoje to pateikdamos tik leidimą panaikinti arbitražo sprendimus jurisdikciniais pagrindais nukreipia teismą *de novo* teismo nagrinėjimo link. Galiausiai keliose bylose teismai be reikšmingos analizės priėmė prielaidą, kad arbitražo teismų tarpiniai sprendimai dėl jurisdikcijos bus teismo persvarstymo *de novo* objektas pagal Pavyzdinio įstatymo 16 straipsnio 3 dalį⁴⁴.

III. KOMPETENZ KOMPETENZ: TARPTAUTINIAI POŽIŪRIAI

Nepaisant ganėtina bendro sutarimo dėl pozityviosios kompetencijos kompetencijos doktrinos efekto pripažinimo, skirtingose teisės sistemose, kaip minėta, yra daugybė skirtingų požiūrių į kompetencijos kompetencijos doktrinos įgyvendinimą. Visų pirma, nacionalinės teisės sistemos labai skiriasi pagal tai, kaip nacionaliniai teismai ir arbitražo teismai pasiskirsto kompetenciją nagrinėti jurisdikcinius ginčus ir koks yra tinkamas nacionalinių teismų vaidmuo nagrinėjant tokius jurisdikcinius ginčus. Be kita ko, skirtingose nacionalinėse teisinėse sistemose labai skiriasi požiūris į teismo ginčų dėl arbitražo teismo jurisdikcijos nagrinėjimo laiką (pvz., ar nacionaliniame teisme galima teisminiu būdu nagrinėti ginčus dėl jurisdikcijos prieš arbitražo teismui priimant sprendimą dėl jurisdikcijos, o jei taip, tai kada) ir į arbitražo teismo juris-

⁴⁰ Jones, D.S. (2009). Competence-Competence. *Arbitration: The International Journal of Arbitration, Mediation and Dispute Management*, 75(1), p. 60.

⁴¹ Erk-Kubat, N. (2014). Chapter 2: Competence-Competence, p. 37. In: Erk-Kubat, N. (2014). *Parallel Proceedings in International Arbitration: A Comparative European Perspective*. The Hague: Kluwer Law International, 25-70.

⁴² Blackaby, N. et al. (2023). *Redfern and Hunter on International Arbitration*. 7th ed. [interaktyvus]. Kluwer Law International, Oxford University Press, 5.132. Prieiga per internetą: [https://www.kluwerarbitration.com/book-toc?title=Redfern%20and%20Hunter%20on%20International%20Arbitration%20\(Seventh%20Edition\)](https://www.kluwerarbitration.com/book-toc?title=Redfern%20and%20Hunter%20on%20International%20Arbitration%20(Seventh%20Edition)) [žiūrėta 2024 m. balandžio 7 d.].

⁴³ Broches, A. (1990). *Commentary on the UNCITRAL Model Law on International Commercial Arbitration*. The Netherlands: Kluwer Law and Taxation Publishers. Cituojama Born, G.B. (2021). *International Commercial Arbitration*, 3rd ed. The Hague: Kluwer Law International, §7.03[A][5][a].

⁴⁴ Born, G.B. (2021). *International Commercial Arbitration*, 3rd ed. The Hague: Kluwer Law International, §7.03[A][5][a].

dikcinių sprendimų teisminės kontrolės apimtį ir pobūdį (pvz., panaikinimo ar pripažinimo ir leidimo vykdyti procese). Pažymėtina, kad pasaulyje pirmaujantys tarptautiniai arbitražo centrai neperėmė UNCITRAL pavyzdinio įstatymo. Šiose jurisdikcijose (pvz., Prancūzijoje, Šveicarijoje, Anglijoje, Jungtinėse Amerikos Valstijose, Nyderlanduose ir kt.) įstatymų leidėjai ir praktikuojantys arbitrai plačiai diskutavo dėl Pavyzdinio įstatymo priėmimo tikslingumo, tačiau nusprendė rinktis alternatyvius sprendimus. Lygiai taip pat, bent kai kurie žymūs praktikai mano, kad Pavyzdinis įstatymas yra pernelyg konservatyvus ir detalus⁴⁵. Būtent šios tendencijos lemia poreikį, aptarus pasaulinės reikšmės UNCITRAL pavyzdinį įstatymą, į kompetencijos kompetencijos doktriną komercinio arbitražo teisėje taip pat pažvelgti lyginamoju aspektu.

3.1. KOMPETENCIJOS KOMPETENCIJOS DOKTRINA PRANCŪZIJOS TEISĖJE

Prancūzija yra vienas iš pirmaujančių tarptautinio komercinio arbitražo centrų Europoje ir pasaulyje. Praktikai teigia, kad Prancūzijoje vyksta daugiau tarptautinių arbitražų nei bet kurioje kitoje Europos jurisdikcijoje, o Prancūzijos arbitražo teisės aktai ir teismų sprendimai turi išskirtinę tarptautinę reikšmę⁴⁶. Prancūzijoje arbitrų jurisdikciją spręsti dėl savo jurisdikcijos reglamentuojantys teisės aktai yra sukurti išskirtinai taikantis būtent tarptautinio arbitražo kontekstui, ir griežtai pasisako už arbitražo teisės galios stiprinimą ir autonomiją⁴⁷.

Prancūzijos teisėje kompetencijos kompetencijos doktrina įtvirtinta Prancūzijos civilinio proceso kodekso 1465 straipsnyje: „[a]rbitražo teismas turi išimtinę jurisdikciją priimti spren-

dimus dėl prieštaravimų jo jurisdikcijai“. Atitinkamai 1448 straipsnyje: „[k]ai ginčas, dėl kurio sudarytas arbitražinis susitarimas, perduodamas teismui, šis atsisako jurisdikcijos <...>“. Toliau 1448 straipsnio taisyklė patikslinama išlyga dėl teisminės kontrolės apimties ir momento: „<...> išskyrus atvejus, kai arbitražo teismui dar nebuvo pateiktas ieškinys dėl ginčo ir kai arbitražinis susitarimas yra akivaizdžiai negaliojantis arba akivaizdžiai netaikytinas“. Atsigręžiant į teismų praktiką, kaip į vieną iš pavyzdžių atsižvelgtina į dar 1968 m. teismo sprendimo citatą: „[p]rincipas yra toks, kad ginčą nagrinėjantis teisėjas turi jurisdikciją nustatyti savo jurisdikciją. Tai neišvengiamai reiškia, kad kai tas teisėjas yra arbitras, kurio įgaliojimai kyla iš šalių susitarimo, jis turi jurisdikciją nagrinėti tokio susitarimo buvimą ir galiojimą“⁴⁸. Taigi, kompetencijos kompetencijos doktrina yra visiškai pripažinta ir įtvirtinta tiek Prancūzijos teismų praktikoje, tiek materialiojoje teisėje.

Ar šis reguliavimas privalomas? Konkrečiai, ar gali šalys arbitražiniame susitarime teisėtai nurodyti, kad būtent galutinį ir neskundžiamą sprendimą dėl arbitražo teismo jurisdikcijos priims pats arbitražo teismas? Autoritetingų šaltinių teigimu, susitarimas galutinai ir neskundžiamai išspręsti arbitražo teismo jurisdikcijos klausimą pačiame arbitraže turėtų būti traktuojamas kaip ir kiti arbitražiniai susitarimai, t. y. jam turėtų būti suteiktas poveikis, neleidžiantis teismine tvarka nagrinėti arbitražo teismo jurisdikcijos klausimų, ir neleidžiantis vėliau teismine tvarka iš esmės peržiūrėti arbitražo teismo išspręstų jurisdikcijos klausimų. Bendras Prancūzijos arbitražo teisėje akcentuojamas šalių autonomijos principas taip pat patvirtina šią išvadą. Vis dėlto Prancūzijos

⁴⁵ Born, G.B. (2021). *International Commercial Arbitration*, 3rd ed. The Hague: Kluwer Law International, §1.04[B] [1][a].

⁴⁶ Born, G.B. (2021). *International Commercial Arbitration*, 3rd ed. The Hague: Kluwer Law International, §1.04[B] [1][b].

⁴⁷ Landolt, P. (2013). The Inconvenience of Principle: Separability and Kompetenz-Kompetenz. *Journal of International Arbitration*, 30(5), p. 516.

⁴⁸ Kolmaro (Prancūzija) apeliacinio teismo 1968 m. lapkričio 29 d. sprendimas byloje *Societe Impex v. Soc. P. A. Z.* ir kt., cituojama Born, G.B. (2021). *International Commercial Arbitration*, 3rd ed. The Hague: Kluwer Law International, §7.03[B][1].

teismai straipsnio rengimo metu nėra aiškiai išnagrinėję šio klausimo ir nėra aišku, ar jie laikytųsi šio aiškinimo⁴⁹.

Kaip turėtų elgtis Prancūzijos teismas, ankstyvoje proceso stadijoje, t. y. arbitražo teismui dar nepasisakius dėl jurisdikcijos (alternatyviai – arbitražo procesui dar neprasidėjus), sulaukęs kreipimosi dėl ginčo teisinių santykių, galimai patenkančių į arbitražinio susitarimo taikymo sritį? Kaip minėta, Prancūzijos civilinio proceso kodekso 1448 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad jeigu Prancūzijos teisme iškeliama byla, kurios šalys yra sudariusios arbitražinį susitarimą, kompetentingas teismas turi atsisakyti jurisdikcijos, išskyrus atvejus, kai arbitražo teisme dar nebuvo iškelta byla, o arbitražinis susitarimas yra akivaizdžiai negaliojantis arba akivaizdžiai netaikytinas⁵⁰. Jei šalis pareiškia prieštaravimą dėl teismo jurisdikcijos, grindžiamą arbitražinės išlygos egzistavimu, aptartame Prancūzijos civilinio proceso kodekso 1448 straipsnyje išskiriami du atvejai: (i) jei arbitražo procesas dar nepradėtas, Prancūzijos teismas turi atsisakyti jurisdikcijos, išskyrus atvejus, kai arbitražinis susitarimas yra akivaizdžiai negaliojantis arba netaikytinas; (ii) jei arbitražo procesas pradėtas, Prancūzijos teismas turi perduoti ginčą nagrinėti arbitražui, nesigilindamas nei į jo esmę, nei į arbitražinio susitarimo egzistavimo, galiojimo ar taikymo srities klausimus⁵¹.

Taigi, trumpas atsakymas į iškeltą klausimą – prioriteto (arbitražo teismui) taisyklė, kaip ją įvardijo profesorius Emmanuelis Gaillardas. *Queen Mary's University of London* tarptautinio arbitražo profesoriaus Stavros L. Brekoulakis

teigimu, iš esmės pagal Prancūzijos teismų praktiką pakanka, kad šalis paminėtų žodį „arbitražas“, kad nacionaliniai teismai nenagrinėtų, ar ši nuoroda į arbitražą yra negaliojanti, ar apskritai turi kokią nors prasmę⁵². Prancūzijos teismai nuosekliai ir nedviprasmiškai patvirtino, kad visiškai pripažįsta neigiamą kompetencijos kompetencijos doktrinos efektą nepriklausomai nuo teisinės arbitražo vietos. Išsamiai šią teisinę konstrukciją, į teismą kreipiantis ankstyvoje proceso stadijoje, apibrėžė Prancūzijos kasacinis teismas byloje *Copropriété Maritime Jules Verne v. American Bureau of Shipping*:

„Tarptautinio arbitražinio susitarimo galiojimo principas ir principas, pagal kurį arbitras pats sprendžia dėl savo jurisdikcijos, yra esminės Prancūzijos tarptautinio arbitražo teisės normos, kuriomis, viena vertus, įtvirtinamas arbitražinės išlygos galiojimas, neatsižvelgiant į bet kokią nuorodą į nacionalinę teisę, ir, kita vertus, arbitražo veiksmingumas, nes arbitrai, kuriam pareikštas prieštaravimas dėl jo jurisdikcijos, suteikiama pirmenybė spręsti šį prieštaravimą. Todėl arbitražinio susitarimo galiojimo ir kompetencijos kompetencijos principų derinys draudžia Prancūzijos teisėjui atlikti esminę ir išsamią arbitražinio susitarimo peržiūrą, neatsižvelgiant į tai, kur yra arbitražo teismo buveinė. Vienintelė teisėjo arbitražinės išlygos nagrinėjimo sritis, prieš prašant jo peržiūrėti jos egzistavimą ar galiojimą pagal ieškinį, pareikštą dėl galutinio arbitražo sprendimo, yra ta, ar ši išlyga nėra akivaizdžiai niekinė arba netaikytina.“⁵³

⁴⁹ Born, G.B. (2021). *International Commercial Arbitration*, 3rd ed. The Hague: Kluwer Law International, §7.03[B] 4].

⁵⁰ Erk-Kubat, N. (2014). *Chapter 2: Competence-Competence*, p. 30. In: Erk-Kubat, N. (2014). *Parallel Proceedings in International Arbitration: A Comparative European Perspective*. The Hague: Kluwer Law International, 25-70.

⁵¹ Petkutė-Gurienė, J. (2017). The competence-competence principle in commercial arbitration: a comparative analysis. *Social Transformations in Contemporary Society*, 5, p. 92.

⁵² Brekoulakis, S. (2009). Chapter II: The Arbitrator and the Arbitration Procedure - The Negative Effect of Competence-Competence: The Verdict has to be Negative. In: Klausegger, C. et al. (eds.) (2009). *Austrian Arbitration Yearbook 2009*. Manz'sche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, p. 242.

⁵³ Gaillard, E. and Banifatemi, Y. (2008). Negative Effect of Competence-Competence: The Rule of Priority in Favour of the Arbitrators. In: Gaillard, E. and Di Pietro, D. (eds.) (2008). *Enforcement of arbitration agreements and international arbitral awards: the New York convention in practice*. London: Cameron May, p. 262-263.

Šis reguliavimas rodo Prancūzijos įstatymų leidėjo griežtą požiūrį į kompetencijos kompetencijos doktriną – teisminis kišimasis pradiniame arbitražo proceso etape beveik visiškai eliminuojamas. Pirmą, sąlyga „akivaizdžiai niekinis ir akivaizdžiai netaikytinas“ nustato labai aukštą teismo kišimosi į arbitražo procesą standartą. Jis yra tikslingai nelankstus ir reikalauja aukščiausio įrodinėjimo standarto, o tai reiškia, kad jis retai kada bus patenkintas⁵⁴. Pažymėtina, kad arbitražinio susitarimo *prima facie* galiojimo (ne „akivaizdžiai niekinio“ susitarimo) riba, įtvirtinama negatyviojo kompetencijos kompetencijos doktrinos efekto, nėra tapati arbitražinio susitarimo galiojimo nustatymui. Atliekant *prima facie* galiojimo patikrinimą atrenkami tik akivaizdžiai niekiniai arbitražiniai susitarimai. *Prima facie* slenkstis reiškia, kad atitinkamas arbitražinis susitarimas geriausiu atveju tik „galimai galioja“⁵⁵. Antra, dvi 1448 straipsnyje nustatytos išimtytys yra kumuliacinės: norint inicijuoti Prancūzijos teismo įsikišimą į arbitražo procesą, turi būti abi sąlygos. Vadinas, net jei arbitražinė išlyga yra akivaizdžiai niekinė ir akivaizdžiai netaikytina, Prancūzijos teismai vis tiek nesikiš pirmieji, jei arbitražo teismas jau sudarytas⁵⁶. Papildomas neigiamo kompetencijos kompetencijos doktrinos efekto šalutinis poveikis yra tas, kad joks Prancūzijos teismas neturi jurisdikcijos priimti sprendimo dėl arbitražinio susitarimo galiojimo ir privalomumo pripažinimo, nes jei šalių ginčo teisinio santykio turinyje yra arbitražinio susita-

rimo požymių, Prancūzijos teismas turi atsisakyti jurisdikcijos⁵⁷.

Kadangi pagal įstatymų leidėjo įtvirtintą griežtą kompetencijos kompetencijos doktrinos formą bylos šalys Prancūzijos teismuose negali ginčyti arbitražo teismo jurisdikcijos pradiniame etape, joms leidžiama tai daryti galutiniame – vykdymo – etape. Kai Prancūzijos teismams pateikiamas šis reikalavimas, jie visapusiškai išnagrinėja šį klausimą ir jurisdikcijos klausimą sprendžia *de novo*. Teismai nebus saistomi ankstesnių arbitražo teismo išvadų dėl savo jurisdikcijos, taip pat jiems nereikės vadovautis arbitražo teismo išvada ar preziumuoti, kad arbitražo teismo sprendimas dėl jurisdikcijos buvo teisingas⁵⁸.

Prancūzijos teisinėje pozicijoje dėl arbitražo teismo jurisdikcijos klausimo sprendimo akivaizdžiai pirmenybė teikiama nesikišti į arbitražo procesą ir *prima facie* standartui taikyti. Tai daugiausia lemia politinis tikslas skatinti tarptautinį komercinį arbitražą Prancūzijoje⁵⁹. Atitinkamai prancūziškajame požiūryje į kompetencijos kompetencijos doktriną daugiau dėmesio skiriama arbitražo proceso trukdymo ir vilkinimo prevencijos svarbai, o ne neigiamiems padariniams, kurių sukelia potencialus neteisėtas jurisdikcijos išlaikymas arbitraže. Be to, toks reguliavimas rodo didelę pagarbą tribunolo gebėjimui spręsti savo jurisdikcijos klausimus sąžiningai ir saugant šalių interesus⁶⁰. Taigi, svarbiausias prancūziškojo požiūrio argumentas

⁵⁴ Ţuca, I. (2020). Separability and Competence-Competence: A Comparative Perspective. *Revista Română de Arbitraj*, 14(3), p. 20.

⁵⁵ Brekoulakis, S. (2009). Chapter II: The Arbitrator and the Arbitration Procedure - The Negative Effect of Competence-Competence: The Verdict has to be Negative. In: Klaussegger, C. et al. (eds.) (2009). *Austrian Arbitration Yearbook 2009*. Manz'sche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, p. 252-253.

⁵⁶ Ţuca, I. (2020). Separability and Competence-Competence: A Comparative Perspective. *Revista Română de Arbitraj*, 14(3), p. 20.

⁵⁷ Erk-Kubat, N. (2014). *Chapter 2: Competence-Competence*, p. 40. In: Erk-Kubat, N. (2014). *Parallel Proceedings in International Arbitration: A Comparative European Perspective*. The Hague: Kluwer Law International, 25-70.

⁵⁸ Ţuca, I. (2020). Separability and Competence-Competence: A Comparative Perspective. *Revista Română de Arbitraj*, 14(3), p. 21.

⁵⁹ Göktaş, L. (2017). Who Decides the Arbitrator's Jurisdiction in International Commercial Arbitration: the Competence-Competence Doctrine from a Transnational Perspective. *Uluslararası Ticaret ve Tahkim Hukuku Dergisi*, 6(1), p. 179

⁶⁰ Jones, D.S. (2009). Competence-Competence. *Arbitration: The International Journal of Arbitration, Mediation and Dispute Management*, 75(1), p. 5.

– pagarba šalių autonomijai ir sutarčių laisvės principui: atsakydami nagrinėti jurisdikcijos klausimą pradiname proceso etape, Prancūzijos teismai daro prielaidą, kad šalys tinkamai pasinaudojo savo teise laisvai sudaryti sandorius, davė visapusišką ir sąmoningą sutikimą dėl visų sutarties sąlygų ir laisva valia išreiškė norą, kad jų ginčas būtų sprendžiamas jų pasirinktame arbitražiniame teisme. Ši prezumpcija įrodo, kad Prancūzijos teisėje laikomasi liberalaus požiūrio į arbitražą: ji vengia paternalistinio kišimosi į šalių autonomiją⁶¹.

3.2. KOMPETENCIJOS KOMPETENCIJOS DOKTRINA JUNGTINIŲ AMERIKOS VALSTIJŲ TEISĖJE

Jungtinių Amerikos Valstijų teisinis kompetencijos kompetencijos doktrinos reguliavimas yra problemiškesnis iš visų jurisdikcijų, kurios aptiriamos šiame straipsnyje. Analizę kiek palengvina tai, jog dauguma svarbių klausimų, susijusių su arbitražiniais susitarimais, pirmiausia reglamentuojami federaliniais (o ne valstijų lygmens) teisės aktais, vis dėlto tarptautinį arbitražą Jungtinėse Amerikos Valstijose reglamentuoja išskirtinai sudėtinga teisinė sistema. Federaliniame arbitražo įstatyme (toliau – ir FAA) nustatyta bazinė įstatyminė arbitražo tvarka – atskiri skyriai skirti tiek vidaus arbitražui (1 skyrius), tiek tarptautiniams arbitražams, kuriems papildomai taikomos Niujorko ir Amerikos konvencijos (2 ir 3 skyriai). FAA pasižymi tuo, kad yra vienas iš seniausių išlikusių arbitražo įstatymų bet kurioje didelėje jurisdikcijoje – tai turi ir teigiamų, ir neigiamų rezultatų. Vis dėlto, nepaisant bendro pobūdžio nuogastavimų dėl JAV teisinės sistemos kokybės (ypač prisie-

kusiųjų teismo instituto, baudinių netesybų ir bendro proceso lėtumo), per pastaruosius tris dešimtmečius Jungtinės Amerikos Valstijos tapo vis populiareesnės kaip teisinė tarptautinio komercinio arbitražo vieta⁶².

JAV federaliniame arbitražo įstatyme nėra eksplicitiškai įtvirtinta jokia nuoroda į kompetencijos kompetencijos doktriną, net ir į pozityvų kompetencijos kompetencijos doktrinos efektą. Priešingai, arbitražo teismo įgaliojimai nustatyti savo jurisdikciją pagal FAA turi įveikti šio įstatymo 4 straipsnį, kuriame būtent valstybės teismams konkrečiai priskiriamas klausimas, ar šalys susitarė dėl arbitražinio ginčo nagrinėjimo⁶³. Doktrinoje laikomasi nuomonės, jog didžiausia problema, susijusi su JAV įstatymų leidėjo pasirinktu reguliavimu, yra ta, kad jis, bent jau skaitomas pažodžiui, ko gero, apskritai nesuteikia jokio kompetencijos kompetencijos doktrinos efekto. Leidžiant teismams spręsti dėl arbitražinės išlygos galiojimo ir taikymo srities, JAV teisėje preziumuojama, kad arbitražo teismas neturi jokios kompetencijos spręsti dėl savo paties jurisdikcijos. JAV teismai šią prezumpciją aiškino susiedami ją su šalių ketinimais: pagal JAV teisę preziumuojama, kad šalys siekė, jog ginčus dėl arbitražo teismo kompetencijos spręstų teismai⁶⁴.

Vis dėlto JAV Aukščiausiasis Teismas 1995 m. sprendime *First Options of Chicago, Inc. v. Kaplan*, kaip analizuoja Gary B. Bornas, pateikė tris problemiškam kompetencijos kompetencijos doktrinos taikymui JAV aktualius išaiškinimus. Pirmia, teismo sprendime *First Options*, nors ir netiesiogiai, priimama nuostata, kad FAA pripažįsta arbitražo teismo kompetenciją svarstyti savo jurisdikciją. Tokia išvada kyla iš paties

⁶¹ Ţuca, I. (2020). Separability and Competence-Competence: A Comparative Perspective. *Revista Română de Arbitraj*, 14(3), p. 3.

⁶² Born, G.B. (2021). *International Commercial Arbitration*, 3rd ed. The Hague: Kluwer Law International, §1.04[B] [1][e].

⁶³ Graves, J. M., Davydan, Y. (2011) *Part I: International Commercial Arbitration, Chapter 8: Competence-Competence and Separability - American Style*. In: Kröll, S.M. et al. (eds). (2011). *International Arbitration and International Commercial Law: Synergy, Convergence and Evolution*. The Hague: Kluwer Law International, 157 – 178.

⁶⁴ Ţuca, I. (2020). Separability and Competence-Competence: A Comparative Perspective. *Revista Română de Arbitraj*, 14(3), p. 27.

bylos konteksto – *First Options* byloje arbitražo teismas išnagrinėjo šalių ginčą dėl jurisdikcijos ir priėmė arbitražui palankų sprendimą. JAV Aukščiausiasis Teismas, nors ir panaikino šį sprendimą dėl kitų priežasčių, tačiau nenurodė, kad svarstydamas savo jurisdikciją arbitražo teismas veikė netinkamai ar viršijo savo įgaliojimus.

Antra, *First Options* byla įtvirtino, kad, nesant priešingo susitarimo, pagal FAA ginčai dėl arbitražinio susitarimo egzistavimo ir galiojimo paprastai sprendžiami valstybės teisme. Teismas rėmėsi „principu, kad šalis gali būti verčiama spęsti arbitraže tik tuos klausimus, kuriuos ji konkrečiai sutiko perduoti arbitražui“, t. y. apibrėžė „arbitruotinumą“ (į šią sąvoką įtraukiant arbitražinio susitarimo buvimą ir galiojimą) kaip klausimą, kurį, teismo nuomone, šalys „pagrįstai <...> manė, kad spęs teisėjas, o ne arbitras“. Toliau teismas nurodė, kad „jeigu <...> šalys nesusitarė arbitražui perduoti paties arbitruotinumą klausimo, teismas turėtų spęsti šį klausimą taip pat, kaip spęstų bet kurį kitą klausimą, kurio šalys neperdavė arbitražui, t. y. savarankiškai“. Teismas taip pat pacitavo savo ankstesniuose sprendimuose išdėstytą nuostatą, kad FAA „pagrindinis tikslas yra „užtikrinti privačiai sudarytų arbitražinių susitarimų teisminį vykdymą“⁶⁵.

Vienas iš paaiškinimų, kodėl tokiais išvadamis ribojamas JAV arbitražas, gali būti (ypač *First Options* sprendimo priėmimo metu) likęs įtarumas dėl paties komercinio arbitražo kaip ginčų nagrinėjimo būdo. JAV Antrosios apygardos (angl. *second circuit*) apeliacinis teismas kitoje byloje nuogaštavo: „Aš nesuprantu, ko-

kiu būdu bet kuris teismas gali palikti arbitrai neribotą diskreciją nustatyti, ar yra kokias nors arbitražines pareigas. Dar labiau mane glumina, kad teismas galėtų leisti tokią nevaržomą galią turėti tam pačiam asmeniui, kuris gaus naudą nusprendęs, kad arbitražinė prievolė išlieka, ir taip užsitikrins savo atlygį. Negalime pagrįstai tikėtis, kad net pats sąžiningiausias arbitras bus nešališkas, kai reikia nustatyti jo paties pajamų dydį. Mes neleidžiame teisėjams priimti sprendimų, kuriais nustatomas jų darbo užmokesčio dydis.“⁶⁶ Laikmečio pažiūrų atspindys ryškiai matomas ir doktrininėje reakcijoje, kurioje *First Options* komentuojantys mokslininkai vienu metu sveikina sprendimą prioritetą teikti valstybės teismams ir kaip „pavojingą“ vertina JAV Aukščiausiojo Teismo paliktą kelių arbitražo teismui pagal kompetencijos kompetencijos doktriną priimti sprendimą dėl savo jurisdikcijos⁶⁷.

Galiausiai, nepaisydamas šios taisyklės, JAV Aukščiausiasis Teismas byloje *First Options* nusprendė, kad arbitražinio susitarimo šalys gali laisvai susitarti dėl kitokio kompetencijos paskirstymo sprendžiant „arbitruotinumą“, kaip jį įvardijo teismas, klausimus – taip pat susitarti, kad „arbitruotinumą klausimus“ galutinai spęs arbitražo teismas. Prezumpciją, kad valstybės teismas turi priimti sprendimą dėl arbitražinio susitarimo egzistavimo ir taikymo, galima nugincyti tik pateikus „aiškius ir neabejotinus“ įrodymus, kad šalys savo susitarimu siekė šią teisę perduoti arbitražo teismui⁶⁸. Taigi, pavyzdžiui, pagal Prancūzijos teisę, šalis, siekianti teismo išsikisimo į arbitražo procesą, turi įrodyti, kad arbitražinė išlyga yra „akivaizdžiai

⁶⁵ Jungtinių Amerikos Valstijų Aukščiausiojo Teismo 2002 m. gruodžio 10 d. sprendimas byloje *Howsam v. Dean Witter Reynolds, Inc.*, 537 U.S. 79, cituojama Born, G.B. (2021). *International Commercial Arbitration*, 3rd ed. The Hague: Kluwer Law International, §7.03[E][2][a].

⁶⁶ Jungtinių Amerikos Valstijų antrosios apygardos apeliacinio teismo 1982 m. rugpjūčio 26 d. sprendimas byloje *Ottley v. Sheephead Nursing Home*, 688 F. 2d 883, cituojama Ūca, I. (2020). *Separability and Competence-Competence: A Comparative Perspective*. *Revista Română de Arbitraj*, 14(3), p. 27.

⁶⁷ Park, W. W. (1996). *The Arbitrability Dicta in First Options v. Kaplan: What Sort of Kompetenz-Kompetenz Has Crossed the Atlantic?* *Arbitration International*, 12(2), p. 141-142.

⁶⁸ Graves, J. M., Davydan, Y. (2011) *Part I: International Commercial Arbitration, Chapter 8: Competence-Competence and Separability - American Style*. In: Kröll, S.M. et al. (eds). (2011). *International Arbitration and International Commercial Law: Synergy, Convergence and Evolution*. The Hague: Kluwer Law International, 157 – 178.

negaliojanti arba akivaizdžiai netaikytina“, o pagal JAV teisę būtent šalis, siekianti arbitražo proceso, dėl kurio susitarė, turėtų pateikti „aiškius ir neabejotinus“ šio susitarimo įrodymus⁶⁹ vien tam, kad arbitražo teismas turėtų teisę spręsti arbitražinio susitarimo egzistavimo klausimą. Vis dėlto vėlesnėje JAV Aukščiausiojo Teismo jurisprudencijoje, atrodo, buvo įtvirtinti kai kurie svarbiausi neigiamo kompetencijos kompetencijos doktrinos efekto elementai. 2008 m. sprendime byloje *Preston v. Ferrer* buvo 8–1 balsų dauguma patvirtinta, kad klausimas, ar arbitražinis susitarimas negalioja dėl nearbitruotumo, priklauso išimtinai arbitražo teismo, o ne nacionalinio teismo jurisdikcijai. Šiuo metu JAV valstybės teismas turės jurisdikciją spręsti arbitražo teismo jurisdikcijos klausimą tik tada, kai bylos šalis ginčija patį arbitražinio susitarimo egzistavimą, o ne sudaryto arbitražinio susitarimo vykdymą – byloje *Howsam v. Dean Witter* buvo nuspręsta, kad tai, ar arbitražinis susitarimas yra neįgyvendinamas dėl to, kad reikalavimui finansų maklerio įmonei dėl klaidingos informacijos pateikimo suėjo senaties terminas, turėtų spręsti arbitražo, o ne nacionalinis teismas⁷⁰.

Laikantis procesinės sekos pažymėtina, kad jei JAV arbitražo tribunolas, esant susitarimui dėl jurisdikcijos klausimo sprendimo arbitražu, priimtų sprendimą dėl savo jurisdikcijos, tada arbitrų priimtam sprendimui dėl jurisdikcijos būtų taikomas tas pats švelnus teisminės peržiūros standartas, kuris pagal FAA taikomas kitų arbitražo sprendimų pagrįstumui tikrinti⁷¹.

3.3. KOMPETENCIJOS KOMPETENCIJOS DOKTRINOS NETAIKYMAS

Didžiąją XX a. dalį kai kurios valstybės į tarptautinį komercinį arbitražą žiūrėjo įtariai ir priešiška⁷². Atskirai paminėtinos jurisdikcijos, iš dalies ar visiškai nepripažįstančios kompetencijos kompetencijos doktrinos. Pažymėtina, kad šios valstybės priskirtinos kitai kategorijai nei jurisdikcijos, kuriose kompetencijos kompetencijos doktrina įtvirtinta, bet tai padaryta siauriau ar ribojamos, netaikomos tam tikros doktrinos dalys. Anaipol, šiuo atveju aptartina doktrina ir jurisdikcijos, kurios kompetencijos kompetencijos doktrinos (tam tikrais atvejais – komercinio arbitražo teisę plačiąja prasme) koncepciją vertina skeptiškai ar net priešiška. Pavyzdžiui, Indonezijos arbitražo teisės aktuose aiškiai nepripažįstama kompetencijos kompetencijos doktrina, be to, Indonezijos teisminė valdžia nurodo, kad prieštaravimus dėl jurisdikcijos turi spręsti nacionaliniai teismai. Kiek kitaip yra Izraelyje (ir anksčiau Pietų Afrikos Respublikoje), kur arbitražo teismai turi teisę svarstyti ir spręsti jurisdikcijos klausimus tik tuo atveju, jei arbitražo proceso šalys aiškiai įgalioja juos tai daryti⁷³.

Panašių pažiūrų ženklų galima rasti ir kai kurių mokslininkų darbuose. Pavyzdžiui, kompetencijos kompetencijos doktrina įvardijama kaip šiaurės pusrutulio valstybių pasitelkiamas įrankis, „nukenksminantis“ nacionalinius įstatymus ir padedantis nutiesti kelią į besivystančių regionų atžvilgiu šališkus investicinio arbitražo teismų sprendimus⁷⁴. Kiti stebėtojai gali teigti,

⁶⁹ Țuca, I. (2020). Separability and Competence-Competence: A Comparative Perspective. *Revista Română de Arbitraj*, 14(3), p. 27.

⁷⁰ Jungtinių Amerikos Valstijų Aukščiausiojo Teismo 2002 m. gruodžio 10 d. sprendimas byloje *Howsam v. Dean Witter Reynolds, Inc.*, 537 U.S. 79, cituojama Brekoulakis, S. (2009). Chapter II: The Arbitrator and the Arbitration Procedure - The Negative Effect of Compétence-Compétence: The Verdict has to be Negative. In: Klausegger, C. et al. (eds.) (2009). *Austrian Arbitration Yearbook 2009*. Manz'sche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, p. 243-244.

⁷¹ Jungtinių Amerikos Valstijų Aukščiausiojo Teismo 1995 m. gegužės 22 d. sprendimas byloje *First Options of Chicago, Inc. v. Kaplan*, 514 U.S. 938, cituojama Born, G.B. (2021). *International Commercial Arbitration*, 3rd ed. The Hague: Kluwer Law International, §7.03[E][7][c].

⁷² Born, G.B. (2021). *International Commercial Arbitration*, 3rd ed. The Hague: Kluwer Law International, §1.04[B] 2].

⁷³ Born, G.B. (2021). *International Commercial Arbitration*, 3rd ed. The Hague: Kluwer Law International, §7.02[B] 7].

⁷⁴ Shalakany, A.A. (2000). Arbitration and the third world: plea for reassessing bias under the specter of neoliberalism. *Harvard International Law Journal*, 41(2), p. 442.

jog arbitrai visada priims sprendimą savo kompetencijos naudai, nenorėdami prarasti galimybės gauti atlygį⁷⁵. Nors istorinis nepasitikėjimas tarptautiniu arbitražu pastaraisiais dešimtmečiais smarkiai sumažėjo, jis galutinai neišnyko ir kartais vis dar daro įtaką kai kurių šalių teisės aktams ir teismų sprendimams⁷⁶.

IV. KOMPETENCIJOS KOMPETENCIJOS DOKTRINA LIETUVOS TEISĖJE: GENEZĖ, RAIDA IR TEISMŲ PRAKTIKA

Įtvirtindama arbitražo teismo teisę spręsti dėl savo jurisdikcijos, Lietuva taip pat rėmėsi Pavyzdiniu įstatymu – KAĮ 19 straipsnis atitinka reguliavimą, numatytą Pavyzdinio įstatymo 16 straipsnyje. Pozityviojo kompetencijos kompetencijos doktrinos efekto veiksmingumas Lietuvos teisėje nėra kvestionuojamas nei doktrinoje, nei teismų praktikoje⁷⁷. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas (toliau – ir LAT) yra suformavęs vientisą kompetencijos kompetencijos doktrinos pripažinimo praktiką: 2013 m. sprendime byloje Nr. 3K-3-431/2013 LAT pasisakė, jog „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo suformuotoje praktikoje įtvirtinta kontinentinės teisės valstybėse visuotinai pripažįstama arbitražo teisė spręsti dėl savo kompetencijos, taip pat arbitražinio susitarimo galiojimo klausimus“. Ši Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika įtvirtinta nuo 2004 m. bylos Nr. 3k-3-612 ir yra tolygiai tvirtinama ir plėtojama sprendimuose bylose Nr. 3K-7-179/2006, 3K-3-156/2007, ja atitinkamai vadovavosi ir Lietuvos apeliacinis teismas bylų Nr. 2-171/2014, 2-325/2014, 2-1409/2014, e2-167-196/2015, 2T-52-381/2015, e2-1469-178/2015, 2T-5-381/2016, 2T-48-381/2016, e2T-86-381/2016, e2T-42-381/2017, 2T-50-381/2018, e2A-904-

381/2018, e2T-85-370/2019, e2T-34-943/2020 sprendimuose.

Straipsnio rengimo metu nebuvo aišku, ar Lietuvos teisė leidžia šią arbitražo teismo teisę suabsoliutinti, t. y. susitarti galutinai išspręsti visus jurisdikcinius ginčus arbitražu, be galimybės grįžti į valstybės teismus. Šiuo atveju pats KAĮ logiškai kreipia klausimą į UNCITRAL pavyzdinį įstatymą. Pavyzdžiui, Anglija, nors ir nebūdama oficialia „Pavyzdinio įstatymo jurisdikcija“, tačiau nemažai įkvėpimo pasisėmusi iš būtent šio teisės šaltinio, pripažįsta alternatyvius šalių susitarimus jurisdikcinius ginčus galutinai spręsti pačiame arbitraže. Vis dėlto kitoje Pavyzdinio įstatymo valstybėje – Vokietijoje – teisės aiškinimas draudžia šiuos susitarimus⁷⁸. Tačiau prielaidų abiem atsakymams esti ir Lietuvos teismų praktikoje. Viena vertus, Lietuvos apeliacinis teismas 2023 m. sprendime byloje Nr. e2A-116-881/2023 pažymėjo, kad „kilus klausimui dėl arbitražinės išlygos ribų bei galiojimo, jei šalys aiškiai nesusitarė kitaip, pirmiausia šiuo klausimu turėtų pasisakyti pats arbitražas“, taip suponuodamas kompetencijos kompetencijos doktrinos reguliavimo dispozityvumą dėl šalių susitarimo. Kita vertus, ankstesniame, 2016 m. sprendime byloje Nr. 2A-150-823/2016 tas pats Lietuvos apeliacinis teismas išaiškino, jog „KAĮ 19 straipsnio nuostata, numatanti išimtinę arbitražo teismo teisę spręsti dėl savo kompetencijos, yra imperatyvi ir šalių susitarimu negali būti keičiama“. Tikėtina, kad ši jurisprudencija uždaro kelią šalims susitarimu *mažinti* arbitražo teismo įgaliojimus spręsti jurisdikcijos klausimus. Tačiau klausimas, ar galima susitarti arbitražo teismo įgaliojimus *padidinti*, lieka neatsakytas.

Situacija yra gana priešinga neigiamojo kompetencijos kompetencijos doktrinos poveikio

⁷⁵ Moses, M.L. (2017). *The Principles and Practice of International Commercial Arbitration*. 3rd ed. Cambridge: Cambridge University Press, p. 96

⁷⁶ Born, G.B. (2021). *International Commercial Arbitration*, 3rd ed. The Hague: Kluwer Law International, §1.04[B] 2].

⁷⁷ Daujotas, R. (2020). Arbitration in Lithuania. Practitioner's Report. 2nd Edition, p. 40. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://rdaujotas.com/wp-content/uploads/2015/06/Rimantas-Daujotas.-Arbitration-in-Lithuania-2-edition-pdf.pdf> [žiūrėta 2024 m. balandžio 7 d.].

⁷⁸ Berger, K. P. (2000). The New German Arbitration Law in International Perspective. *Forum Internationale*, 26. Cituojama Born, G.B. (2021). *International Commercial Arbitration*, 3rd ed. The Hague: Kluwer Law International, §7.03[D][3].

atžvilgiu. Lietuvos teismų jurisprudencija yra pateikusi gausų kiekį išaiškinimų dėl išankstinio teismo jurisdikcijos klausimo sprendimo, jais suformuodama bifurkuotą tvarką – prieš ir po paties arbitražo proceso pradžios. Šis sprendimas iš esmės pagrįstas teze, jog pagal Lietuvos teismų praktiką nėra galima lygiagrečiai nagrinėti jurisdikcijos klausimų valstybės ir arbitražo teismuose. Taigi, teismų praktikoje buvo spęsti trys neigiamo kompetencijos kompetencijos doktrinos poveikio klausimo scenarijai: (i) kai arbitražo procesui neprasidėjus, į Lietuvos teismą kreipiamasi su ieškiniu, kuriuo ginčijama arbitražinė išlyga; (ii) kai į Lietuvos teismą atitinkamai kreipiamasi arbitražo procesui prasidėjus ir arbitražo teismui nagrinėjant arbitražinio susitarimo egzistavimo ir galiojimo klausimą; (iii) kai į Lietuvos teismą kreipiamasi arbitražo procesui prasidėjus, tačiau arbitražo teisme nekiant prieštaravimų dėl arbitražinės išlygos galiojimo.

Pirma, Lietuvos teismų praktikoje buvo neuita ganėtinai išskirtiniu ir retu kompetencijos kompetencijos doktrinos (ne)taikymo neprasidėjus arbitražo procesui keliu, kai kyla arbitražinio susitarimo egzistavimo klausimas. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas 2019 m. byloje e3K-3-343-916/2019 nagrinėjo kasacinį skundą, grįstą būtent argumentu, kad teismai pažeidė kompetencijos kompetencijos doktriną. Atsakovė byloje neteikė pretenzijų dėl vežėjos įsipareigojimų netinkamo vykdymo, tačiau nurodė, kad ginčas yra teisingas Lietuvos arbitražo teismui, nes šalys, sudarydamos krovinio pervežimo sutartis, susitarė dėl arbitražinės išlygos. Nepaisydami to, pirmosios ir apeliacinės instancijos teismai ieškinį tenkino⁷⁹. Atsakovė, nesutikdama su tokiais teismų sprendimais, kasaciniame skunde argumentavo, kad teismas pažeidė kompetencijos kompetencijos

doktriną, nes teismas gali spęsti šalių ginčą tik jei nustato, kad arbitražinė išlyga yra akivaizdžiai negaliojanti, o niekinis arbitražinio susitarimo pobūdis akivaizdus⁸⁰. Kasacinis teismas sprendimų nepakeitė, pateikdamas naują išaiškinimą:

„KAĮ 19 straipsnis negali būti aiškinamas taip, jog teismas turi nukreipti šalis į arbitražą išspręsti arbitražinio susitarimo egzistavimo klausimo, jei arbitražo procesas nėra pradėtas, o asmens inicijuotame teismo procese kyla klausimas dėl arbitražinės išlygos egzistavimo. Toks aiškinimas lemtų neproporcingą teisės kreiptis į teismą ribojimą ir nereikalingų išlaidų tokiaame arbitražo procese atsiradimo tikimybę. Nagrinėjamu atveju teisėjų kolegija konstatuoja, kad tiek pirmosios, tiek apeliacinės instancijos teismas pagrįstai nusprendė neperduoti klausimo dėl jurisdikcijos spęsti arbitražui ir patys vertino arbitražinio susitarimo egzistavimo bei jo galiojimo sąlygas.“

Taigi, remiantis naujausia LAT jurisprudencija, galima „užbėgti už akių“ arbitražo teismo kompetencijai spęsti dėl savo jurisdikcijos nagrinėti ginčą, jei spėjama šį klausimą iškelti valstybės teisme iki prasidedant arbitražo procesui. Šis algoritmas panašus į Vokietijos reguliavimą. Šiame etape Vokietijos, kaip ir Lietuvos, teismas vertintų prieštaravimą dėl jurisdikcijos iš esmės, o ne tik tirtų, ar yra *prima facie* jurisdikcijos pagrindas. Nepaisant šio panašumo, LAT sprendimas nebuvo sutiktas teigiamai. Dr. Tadas Varapnickas savo straipsnyje teigė, kad LAT sprendimas, tikėtina, atveria galimybę bet kuriai nesąžiningai šaliai inicijuoti procesą nacionaliniame teisme, kad būtų išvengta ginčo sprendimo arbitraže. Šis sprendimas taip pat iškrito ir iš bendro jurisprudencijos konteksto, neatitinkdamas LAT ilgą laiką formuoto palankaus

⁷⁹ Teise.pro. LAT: teismas neturi nukreipti šalis į arbitražą išspręsti arbitražinio susitarimo egzistavimo klausimo, jei arbitražo procesas nėra pradėtas, o jau inicijuotame teismo procese kyla klausimas dėl arbitražinės išlygos egzistavimo. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.teise.pro/index.php/2019/11/18/lat-teismas-neturi-nukreipti-salis-i-arbitraza-issprest-i-arbitrazinio-susitarimo-egzistavimo-klausimo-jei-arbitrazo-procesas-nera-pradetas-o-jau-inicijuotame-teismo-procese-kyla-klausimas/> [žiūrėta 2023 m. lapkričio 18 d.].

⁸⁰ Jokubauskas et al. (2020). *Ginčų nagrinėjimas komerciniame arbitraže*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, p. 81.

požiūrio į arbitražą⁸¹. Pripažintina, kad, norint siekti didesnio komercinio arbitražo aktyvumo, vertėtų teismų praktiką slinkti link liberalesnio prancūziškojo požiūrio, t. y. šioje situacijoje atlikti tik *prima facie* arbitražinės išlygos patikrą, įgalinant arbitražo teismą.

Antra, kaip minėta, kompetencijos kompetencijos doktrinos poveikio situacija keičiasi nuo arbitražo proceso pradžios. Šiuo atveju Lietuvos teisinis reguliavimas yra mažiau kontroversiškas. Kaip apibrėžė Lietuvos apeliacinis teismas 2022 m. byloje Nr. e2T-74-798/2022, „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje laikomasi nuostatos, kad kai yra pradėtas arbitražo procesas, teismas, kuriam vėliau pateikiamas ieškinys dėl šio arbitražinio susitarimo pripažinimo negaliojančiu, turi atsisakyti priimti tokį ieškinį, o jeigu nurodyta aplinkybė paaiškėja po ieškinio priėmimo, – palikti ieškinį nenagrinėtą, nes vienu metu negalimi du procesai (arbitražo ir teismo) dėl to paties dalyko tuo pačiu pagrindu.“ Taigi, pats lygiagrečių procesų draudimas Lietuvos teisėje apsaugo arbitražo teismo teisę pirmam nuspręsti dėl savo kompetencijos, jei ieškinio priėmimo stadijoje valstybės teisme arbitražo procesas jau pradėtas.

Trečia, galiausiai pažymėtina dar viena Lietuvos teismuose spręsta anomali situacija. Logiška preziumuoti, kad valstybės teismas negalės spręsti klausimų, kurie sprendžiami prasidėjusiam arbitražo procese, įskaitant ir prieštaravimus dėl arbitražo teismo jurisdikcijos. Tačiau kas nutinka, jei arbitražo procesas prasidėjęs, o jurisdikcijos klausimo neiškelta? Būtent tokį klausimą 2014 m. sprendė Šiaulių apygardos teismas. Byloje Nr. 2A-204-440/2014 teismas nustatė, jog kadangi ginčijamo arbitražinio susitarimo negaliojimo klausimas arbitražo teismo byloje nėra iškeltas, todėl ieškinį palikti nenagrinėtą arba atsisakyti jį priimti pirmosios instancijos teismas

neturėjo teisinio pagrindo. Deja, šis sprendimas nebuvo patikrintas instancine tvarka, taigi jo įtaka yra ribota. Manytina, kad negatyvusis kompetencijos kompetencijos doktrinos efektas saisto teismą tokiu atveju nurodyti šaliai arbitražinės išlygos galiojimo klausimą kelti arbitražo procese, o ne pradėdant teisminį ginčą, nepaisant to, jog šalis siekia to nedaryti. Pastarojo sprendimo motyvai taip pat kvestionuoti ir dėl atitikties pirmiau aprašytai teismų praktikai, mat jau 2022 m. Lietuvos apeliacinio teismo sprendime patikslinta, jog nacionalinio teismo jurisdikciją spręsti arbitražinio susitarimo galiojimo klausimą paneigia ne šio klausimo iškėlimas arbitražo procese, o paties arbitražo proceso pradžia.

Lietuvos teismuose taip pat įmanomas ir arbitražo sprendimų dėl jurisdikcijos patikrinimas. Šiuo atveju besiformuojanti teismų praktika rodo dar vieną ganėtinai išskirtinį pasirinkimą – Lietuvos teismai pasirenko vadovautis JAV atitikmenų teismų priimtais sprendimais⁸². LAT dar 2011 m. byloje Nr. 3K-3-566/2011 išaiškino, kad Lietuvoje neleidžiamas arbitražo teismo sprendimų tikrinimas dėl fakto ir (arba) materialiosios teisės taikymo, todėl teismas neturi teisės nagrinėti bylos iš esmės ir aiškintis, ar arbitrai teisingai nustatė faktines bylos aplinkybes, ar tinkamai ištyrė bei įvertino įrodymus ir pan.; apskūstas arbitražo teismo sprendimas gali būti tikrinamas tik dėl KAĮ 37 straipsnyje nustatytos procesinės ir materialiosios viešosios tvarkos.

IŠVADOS

Pirma, kompetencijos kompetencijos doktrina yra visuotinai pripažintas komercinio arbitražo teisės principas, kurio ištakos siekia bent XVIII a. tarptautinių (tarpvalstybinių) ginčų nagrinėjimo institucijas. Kompetencijos kompetencijos doktrinos pagrindu arbitražo teismas

⁸¹ Varapnickas, T., Rukštelytė, P. (2020). *Lithuania's Aspirations to Become a Preferred Seat of Arbitration: Is It Ready Yet?* Kluwer Arbitration Blog. [tinklaraštis] rugsėjo 23. Prieiga per internetą: <https://arbitrationblog.kluwerarbitration.com/2020/09/23/lithuanias-aspirations-to-become-a-preferred-seat-of-arbitration-is-it-ready-yet-2/> [žiūrėta 2024 m. balandžio 9 d.].

⁸² Audzevičius, R., Parchajev, D. (2017). Teismo vaidmuo arbitražo procese pagal Lietuvos teisę. *Teisė*, 102, 75-93, p. 80.

yra įgalinamas spręsti klausimą dėl savo paties jurisdikcijos, nepaisant to, kas ginčijama – teisinis santykis ar paties arbitražinio susitarimo galiojimas ar egzistavimas. Siekiant išvengti logikos pažeidimo, kompetencijos kompetencijos doktrina turėtų būti kildinama ne iš paties arbitražinio susitarimo, o iš imperatyvaus teisinio reguliavimo – tarptautinių ir nacionalinių teisės šaltinių.

Antra, UNCITRAL pavyzdinis įstatymas yra reikšmingiausias įstatyminio tarptautinio komercinio arbitražo teisinio reguliavimo šaltinis, tinkamas kompetencijos kompetencijos doktrinos pamatams apibendrinti vėlesnei lyginamajai analizei. Pavyzdinio įstatymo normos eksplicitiškai ir neginčijamai numato pozityvųjų kompetencijos kompetencijos doktrinos poveikį, kartu leidžiama jurisdikcinius klausimus lygia greta nagrinėti valstybės teismuose. Atsižvelgiant į implicitinę teismo diskreciją kiekvienoje byloje pasirinkti taikomos teisminės kontrolės standartą bei siekiant tarptautinių komercinių sandorių šalims patrauklaus ir sklandaus ginčų sprendimo, svarstyti taikyti *prima facie* teisminės kontrolės standartą, prioritetą teikiantį minimaliam valstybės kišimuisi į tarptautinį arbitražą ir maksimaliam arbitražo teismo įgalinimui. Galutinėje proceso stadijoje ginčijant arbitražo teismo sprendimą dėl jurisdikcijos, Pavyzdinio įstatymo saistomas teismas šią peržiūrą atlieka *de novo*.

Trečia, nors kompetencijos kompetencijos doktrinos pozityvūs poveikis yra pasiekęs kone visuotinį pripažinimą, tačiau pirmaujančios nacionalinės teisės sistemos skiriasi pagal tai, kaip nacionaliniai teismai ir arbitražo teismai pasiskirsto kompetenciją nagrinėti jurisdikcinius ginčus ir koks yra tinkamas nacionalinių teismų vaidmuo vykdant *ex post* teisminę kontrolę arbitražo teismo sprendimo dėl savo jurisdikcijos atžvilgiu. Prancūzijos reguliavimas labiausiai įgalina arbitražo teismą, visiškai pripažindamas kompetencijos kompetencijos doktrinos negatyvųjų poveikį ir arbitražo prioriteto taisyklę, o Jungtinėse Amerikos Valstijose kompetencijos kompetencijos doktrina apskritai nėra kodifikuota.

Ketvirta, Lietuvoje, *inter alia*, Komercinio arbitražo įstatyme, yra veiksmingai įtvirtinta kompetencijos kompetencijos doktrina, interpretacija atitinkanti tarptautinius standartus ir sekanti visuotinai pripažintu UNCITRAL pavyzdiniu įstatymu bei tam tikrais Vokietijos ir Jungtinių Amerikos Valstijų teismų praktikos aspektais. Vis dėlto kompetencijos kompetencijos doktrinos negatyviojo poveikio aiškinimo Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje aspektai, įskaitant sustiprintą išankstinę teisminę kontrolę, kai arbitražo procesas nepradėtas, yra kritikuotini ir keistini Prancūzijos pavyzdžiu, siekiant didinti Lietuvos, kaip tarptautinių komercinių ginčų sprendimo jurisdikcijos, patrauklumą.